

HORNOS DÁNIEL

Az első *Buke sobatto*, a 17. századi szamuráj törvénykönyv magyar fordítása és filológiai elemzése

Jelen tanulmány célja a Tokugava-sógunátus által 1615-ben kiadott, a *daimjók*, azaz a különböző tartományokat irányító nagybirtokos hűbérurak által betartandó rendelkezéseket tartalmazó rendeletgyűjtemény, az első *Buke sobatto* (武家諸法度) magyar fordításának közlése és filológiai elemzése, magyarázó jegyzetekkel történő ellátása.

Az Edo-kori japán jogi szövegek filológiai elemzése, értelmezése mindeddig Japánon belül és kívül is meglehetősen kevésbé kutatott terület volt. Jól mutatja ezt az a tény, hogy a legfontosabb Edo-kori jogtörténeti forrásszövegeknek vagy egyáltalán nincs idegen nyelvű fordítása és értelmezése, vagy pedig nagyon régen készült, több helyen pontatlan és külön magyarázatot nem tartalmazó fordítás található csak meg.¹ Doktori kutatásom célja a legfőbb Edo-kori jogtörténeti források, így többek között a *Buke sobatto* különböző korokban kiadott változatai, vagy például a nyolcadik Tokugava-sógun, Josimune (徳川吉宗) idején összeállított, az Edo-kor második felében nagy hatással bíró törvénygyűjtemény, a Kudzsikata Oszadamegaki (公事方御定書) magyar fordításának és filológiai elemzésének elkészítése, ezáltal pedig a kor jogtörténetén keresztül a kor társadalmának, eszmerendszerének interdiszciplináris módon történő feltárása. Ezen kutatás legelső szakaszába enged betekintést a jelen tanulmány, melyben a sorrendben legelső *Buke sobatto* jegyzetekkel, magyarázatokkal ellátott fordítását közlöm a történelmi háttér és a forrásszöveg tömör áttekintését követően.

A történelmi háttér dióhéjban

Ahhoz, hogy megértsük a jelen tanulmányban közölt törvénytörvény, a *Buke sobatto* jelentőségét, elengedhetetlen, hogy a japán középkortól egészen az ország 19. századi megnyitásáig tartó időszakig terjedő *busi* (harcos, szamuráj) uralom alapvető jellegzetességeivel is tisztában legyünk. A harcosok által irányított központi kormányzat legelőször 1185-ben jött létre. Vezetője a *szei taisógun* (征夷大將軍) vagy röviden *sógun* címet viselte, az általa vezetett államszervezetet pedig *bakufunak* (幕府) nevezték, erre nyugaton sógunátusként is szokás hivatkozni. Az 1185 és 1333 közötti időszakot

¹ Így például a jelen értekezés tárgyát képező első *Buke sobatto*nak létezik ugyan angol nyelvű fordítása, ám az több mint száz évvel ezelőtt, 1910-ben készült, ennél fogva a fordítás több helyen elavult és pontatlan, továbbá értelmezéseket, jegyzeteket, magyarázatokat egyáltalán nem tartalmaz. HALL, John Carey: *Japanese Feudal Laws, Part III: The Tokugawa Legislation*, Jokohama, 1910, 286–319.

Japánban Kamakura-kornak (鎌倉時代) nevezték, mivel a sógunátus központja nem a császári fővárosban, Kiotóban, hanem a keleti területeken lévő Kamakurában volt.

A szamurájok elveik, ideológiájuk és a korábbi törvények alapján saját jogszabályokat hoztak létre (*bukebó* 武家法, azaz „harcos családok joga”), melyek a császár és az udvari nemesek által használt jog (*kugebó* 公家法, azaz „nemes családok joga”) mellett párhuzamosan működött. A Kamakura-sógunátus bukása után a Muromacsi-sógunátus (室町幕府) volt a következő szamuráj kormányzat: ez hivatalosan 1573-ig állt fenn. A gyakorlatban azonban a sógunátus élén álló Asikaga-sógunok (足利) egyre kevesebb valós hatalommal bírtak. Országszerte megerősödtek a különböző tartományokat vezető helyi hadurak, a *daimjók* (大名), akik sokszor teljhatalmú uralkodónak számítottak területükön: a *bukebón* alapulva olyan jogszabályokat alkottak meg, melyek a saját uradalmukon belül voltak érvényesek (*bunkokubó* 分国法), és gyakran indítottak más tartományok, más hadurak ellen harcokat. Ezek a belharcok 1467-től állandósultak, emiatt az ekkortól kezdődő korszakot hadakozó fejedelemségek korának (戦国時代) nevezik. Az 1500-as évek közepén a hadurak közül elkezdett kiemelkedni az Ovari tartományból származó Oda Nobunaga (織田信長), aki elfoglalva számos tartományt, az országegyesítést tűzte ki céljául. Halálát követően egyik hadvezére, Tojotomi Hidejosi (豊臣秀吉) folytatta az általa megkezdett munkát, Japán egységesítését pedig az őt követő Tokugava Iejaszu (徳川家康) fejezte be. A végső összecsapás, az 1600-ban lezajlott szekigaharai csata a keleti tartományok seregeit vezető Iejaszu győzelmével zárult, és ezzel véglegessé vált, hogy az egységes japán kormányzat az ő vezetésével fog létrejönni. Iejaszu megkapta a *szei tai sógun* (征夷大將軍) címet, s megalakult a Tokugava-sógunátus, amely innentől kezdve több mint 250 éven keresztül kormányozta a szigetországot. Ebben a két és fél évszázadban nem voltak jelentősebb belharcok, és külső fenyegetésektől sem kellett tartania az országnak, így akadályok nélkül fejlődhetett a gazdaság, a kereskedelem, a városok. A sógun székhelyét Edóba (江戸, a mai Tokió) helyezte, emiatt ezt a hosszú korszakot Edo-kornak (江戸時代) nevezzük. Japánnak az Edo-korban elért fejlődése számos tekintetben megalapozta az ország modern kori előremenetelét is.

Visszatérve az 1600-as szekigaharai csatára, az ütközet végkimenetele, illetve Iejaszu sóguni kinevezése természetesen nem azt jelentette, hogy egy csapásra megszilárdult volna a Tokugava-*bakufu* hatalma és rögtön kiépült volna az államszervezet: ehhez az elkövetkező évek, évtizedek során végbemenő különféle aktusok vezettek el. Először is problémát jelentett, hogy továbbra is jelentős erővel bírt az oszakai várat birtokló Tojotomi Hidejori (豊臣秀頼), a korábbi országegyesítő nagyúr, Hidejosi fia. Ellene 1614–15-ben folytatott a *bakufu* sikeres hadjáratot (Ószaka no dzsin 大坂の陣), melyhez a *bakufu* az egyes *daimjók*at is hadba hívta. A hadjárat idején a sóguni cím már Iejaszu fiát, Hidetadát (徳川秀忠) illette, ám Iejaszu a háttérből irányított visszavonult sógunként (ógoso 大御所).² 1615-ben Hidetada a fusimi várba hívatta az oszakai hadjárat miatt a helyszínen lévő *da-*

² FUDZSII Dzsódzsi 藤井譲治: *Nibon no rekisi* 12 日本歴史⑫, *Edo kaimaku* 江戸開幕, Tokió, Súeisa 集英社, 1992, 56–57.

*imjók*at, hivatalosan egy *nó* színdarab megtekintésére. Itt hirdették ki és fogadtatták el a nagyurakkal az első *Buke sobatto*t, melyben lefektették a *daimjók* és a sógunátus viszonyának alapjait.³ Ezt követően minden sógunváltáskor ismét kiadták ezt az alaptörvénynek is tekinthető rendeletgyűjteményt. A sógunátus befolyására veszélyt jelentő Hidejori leverését követően a *Buke sobatto* kiadása az egyike volt azoknak a lépéseknek, melyek segítségével a sógunátus kinyilvánította és megerősítette központi szerepét és a *daimjók* felett gyakorolt hatalmát.⁴ A forrásszöveg azért is jelentős, mert tulajdonképpen ez volt az egyik legelső, a Tokugava-*bakufu* által kiadott jogszabály, mely megalapozta az elkövetkező, két és fél évszázadon át tartó korszak államberendezkedését, és a sógunátus által a későbbiekben kibocsátott rendeletek (összefoglaló néven a sógunátus joga: *bakufu*幕府法) alapjául is szolgált.

A forrásszöveg

Az 1615-ös *Buke sobatto* szövege 13 cikkelyből áll, melyek mindegyike rövid magyarázattal van ellátva. A visszavonult sógun, Iejaszu egyik legfőbb tanácsadójával, a zen (rinzai) buddhista szerzetes Koncsiin Szúdennel 金地院崇伝 (más néven Isin Szúden 以心崇伝) fogalmaztatta meg a törvényt, s ő is olvasta fel azt a fusi-mi várkastélyban a *daimjók*nak. A *bakufu* néhány évvel korábban, 1611-ben is megfogalmazott egy három cikkelyből álló törvényt a *daimjók* számára: ennek a törvénynek a kiadása akkor esküvelél (*szeisi* 誓紙) formájában történt, melyet 22 *daimjó* aláírásával hitelesített. Ezzel szemben a *Buke sobatto* esetében fontos különbség, hogy ez utóbbi törvénytől nem kérték a *daimjók* beleegyezését, jóváhagyását, a *bakufu* csupán egyoldalúan kinyilvánította azt.⁵ Ez jól mutatja azt, hogy ekkorra már megszilárdult a sógunátus hatalma.

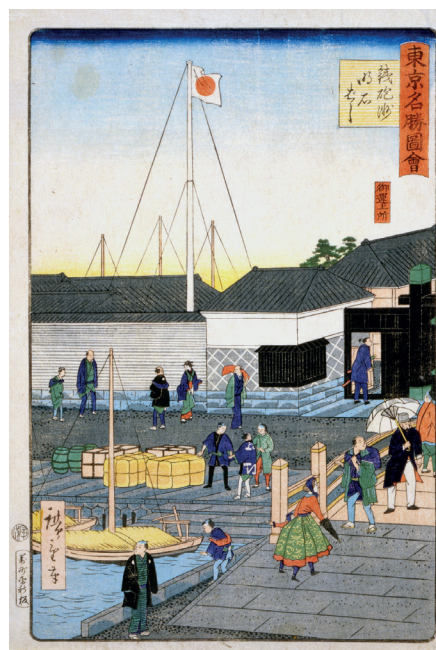
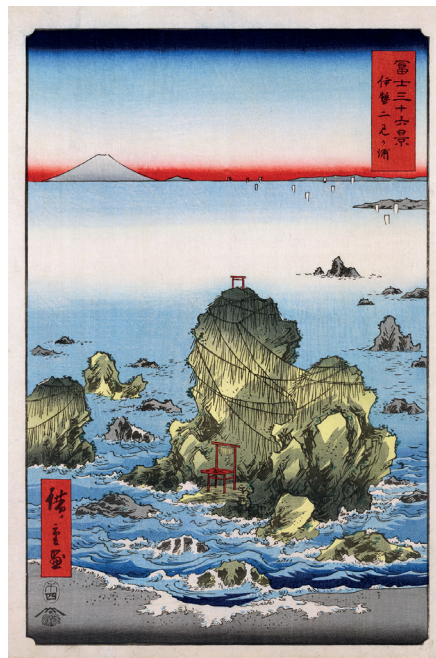
A szöveg teljes mértékben klasszikus kínai nyelven (*kanbunban*) íródott, s rengeteg helyen tesz utalást korábbi törvényekre (a megelőző korok szamuráj – *buke* – jogára, sőt még az ókori japán tizenhét cikkelyes alkotmányra is) vagy akár klasszikus konfuciánus művekre is, gyakran szó szerint idézve azokat. Ennek az az oka, hogy a korban hatalmas jelentőséggel bírtak a precedensek: a *Buke sobatto*, és ezáltal maga a sógun és államszervezete is a korábbi precedensekből, *buke* törvényekből meríti legitimitását, és ezzel törekszik megszerezni a *daimjók* engedelmeségét. A törvénycikkelyek közül több arra irányult, hogy a központi hatalom befagyassza a *gekoku-dzsót* (下剋上), azaz a társadalmi osztályokon átívelő feltörekvést; s ezzel megakadályozza a *bakufu* ellen irányuló szervezkedéseket is.

A forrásszöveg fordításához és elemzéséhez annak a Tokugava *kinreikó*-ban (徳川

³ FUDZSII (1992), 72–73.

⁴ FUDZSII Dzsódzsi 藤井譲治 (szerk.): *Nihon no kinszei* 3 日本の近世 第3巻, *Sibai no sikumi* 支配のしくみ, Tokió, Csúó Kóronsa 中央公論社, 1991, 20–21.

⁵ FUDZSII (1991), 18–21.

1. kép (fent balra). II. Hirošige: *Szukijagasi a Keleti fővárosban (A Fudzsi barminchat lát képe)*, 1834
2. kép (fent jobbra). II. Hirošige: *A Futami-öböl Isze tartományban (A Fudzsi barminchat lát képe)*, 1834
3. kép (lent balra). II. Hirošige: *Szuo Ivakuni (Edo száz bíres lát képe)*, 1859
4. kép (lent jobbra). II. Hirošige: *Teppōzu Akasi-Basi (Edo száz bíres lát képe)*, 1870

禁令考) fennmaradt változatát vettem alapul.⁶ A Tokugava kinreikó a Meidzsi-kor elején a japán Igazságügyi Minisztérium (司法省) által szerkesztett rendeletgyűjtemény, melyben összegyűjtötték az Edo-korban, a Tokugava-bakufu által kibocsátott különféle rendeleteket.⁷ A Meidzsi-kori szöveget a 20. századba lépbe a Jogtörténeti Tudományos Társaság (法制史学会) Isii Rjósuke (石井良助) jogtörténész professzor vezetésével szerkesztette sajtó alá, s 1959 és 1961 között a Szóbunsa (創文社) kiadásában, összesen 11 kötetben jelent meg.⁸

A Buke sobatto fordítása és elemzése

Úgy vélik, a samuráj családok jogszabályainak lefektetése Keicsó 20. évében (1615) történt meg először.⁹ Ezt követően generációkon át az volt a szabály, hogy a sógunátus örökösének kinevezésekor a várba hívták¹⁰ a daimjókat¹¹, akiknek ott felolvasták a törvényeket, s akik ezzel alávetették magukat annak.

⁶ A szöveg pontos forrása: Isii Rjósuke 石井良助 (szerk.): Tokugava kinreikó 徳川禁令考 I. kötet, Tokió, Szóbunsa 創文社, 1959, 61–62.

⁷ kotobank.jp/word/徳川禁令考-104690 – utolsó megtekintés: 2021. 01. 13.

⁸ Isii: i. m. 1–2.

⁹ Jelen bevezető szöveg nem az eredeti Buke sobatto része, hanem a szöveg forrásául szolgáló Tokugava kinreikó 徳川禁令考 összeállítói által hozzáírt megjegyzés a törvény keletkezésének körülményeiről.

¹⁰ Az 1615-ös Buke sobattót Tojotomi Hidejori 豊臣秀頼 leverését, az oszakai ostromot 大坂の陣 követően Tokugava Hidetada 徳川秀忠 tartózkodási helyén, a fusimi várban 伏見城 hirdették ki, ide hívták a daimjókat, ám a következő sógunváltásokkor már az edói vár 江戸城 lett a sobattók kihirdetéseinek helyszíne.

¹¹ Az eredeti szövegben daimjó 大名 és sómjó 小名 szerepel. A sómjó a legalább tízezer koku 石 birtokkal bíró daimjók közül azokat takarta, akiknek viszonylag kevesebb földbirtokuk volt. Jelen szöveg esetében úgy ítélt meg, hogy a magyar fordításnál az összefoglaló jelentésű daimjó kifejezés használata elégséges.

Keicsó 20. éve, kinotó, hetedik hónap¹²

Különféle törvények a szamuráj családok számára¹³
(Taitokuin¹⁴)

1) Egyedül a tudományoknak, a harcművészeteknek, az íjászatnak és a lovaglásnak szenteljék életüket.

Bal kezünkben a tudományt, jobb kezünkben a harcművészetet tartani: így szól a régi idők óta fennálló törvény.¹⁵ Mindkettőnek egyszerre birtokában kell lennünk.¹⁶ Az íjászat és a lovaglás pedig a szamurájok legfontosabb képessége. A fegyvereket veszedelmes eszközöknek nevezik, s azokat csak a legvégsőbb eset-

¹² A szöveg a kor hagyományainak megfelelően a japán éranevek és a kínai naptár hatvanéves ciklusa megfelelő időszakának megjelölésével azonosítja a keletkezés dátumát. A Keicsó 慶長 az 1596 és 1615 közötti éveket magába ölelő éra, ennek megfelelően Keicsó 20. éve az utolsó, 1615-ös évet jelöli. A *kinotó* 乙卯 a hatvanéves ciklus 52. évét takarja, ez szintúgy 1615-re utal. Továbbá, a hónapok meghatározásánál az Edo-korban, csakúgy, mint a korábbi történelmi időszakokban, a japán holdnapárt alkalmazták, így az eredeti szövegben szereplő 七月 nem feleltethető meg a mai „júliusnak”, emiatt a fordításban szó szerint, „hetedik hónap”-ként szerepel. A források szerint a *Buke sohatto* kihirdetése a hetedik hónap hetedik napján történt, mely a napjainkban használatos naptár alapján augusztus 30-át takarja. (Forrás: A japán Casio cég internetes naptárátváltó alkalmazása: keisan.casio.jp/exec/system/1239884730, utolsó megtekintés: 2020. 12. 28.) Fontos továbbá megjegyeznünk, hogy hat nappal a *Buke sohatto* kihirdetését követően, Keicsó 20. év hetedik havának tizenharmadik napján (1615. szeptember 5.) az éranevet *Gennára* 元和 módosították, hangsúlyozva az új kor kezdetét. Ennek megfelelően az 1615-ös *Buke sohatto*t gyakran Genna-kori törvénynek 元和令 is nevezik.

¹³ A *Buke sohatto* elnevezésben szereplő *buke* 武家 szó szerint harcos családot, szamuráj családot jelent, ám használatos általános értelemben az Edo-kori társadalmi hierarchiában a szamurájságra, a harcosok osztályára is. A *hatto* 法度 kifejezés általánosan törvényt, jogszabályt, tiltó rendeletet jelent. Az Edo-korban csak a legfontosabb törvények esetében használták magában a címben a *hatto* szót, ám korabeli forrásokban gyakran szerepel a kifejezés olyankor is, amikor más, kevésbé jelentős törvényekről, rendeletekről van szó. Így feltételezhető, hogy a hétköznapiakban tágabb értelemmel bírt a kifejezés. Forrás: FUDZSII (1991), 14–16.

¹⁴ Taitokuin 台徳院 a második Tokugava-sógun, Tokugava Hidetada 徳川秀忠 buddhista posztumusz neve 戒名 (kaimjó). Az első *Buke sohatto* kihirdetése az ő nevéhez fűződik. Mivel a *Tokugava kinreikót* a Meidzsi-kor kezdetén állították össze, a gyűjtemény szerkesztői ezért használták a sógun posztumusz megnevezését.

¹⁵ Aszao Naohiro 朝尾直弘 mutat rá arra, hogy a szöveg ezen része a *Nanbokucsó*-korban 南北朝時代, 1339-ben Kitabatake Csikafusza 北畠親房 által írott történelmi mű, a *Dzsinnó sótóki* 神皇正統記 egy bizonyos mondatára történő utalás lehet. A *Dzsinnó sótóki*-ben az alábbiak szerepelnek: 「世ミダレル時ハ武ヲ右ニシ文ヲ左ニス、国オサマル時ハ文ヲ右ニシ武ヲ左ニス」, tehát „Amikor a világban zavargás van, a harcművészeteket vesszük jobb kezünkbe, s a tudományt a bal kezünkbe; amikor az országban nyugalom van, a tudományt vesszük jobb kezünkbe, s a harcművészetet a bal kezünkbe.” Azzal, hogy a *Buke sohatto* szövegében az szerepel, hogy a harcművészeteket vegyük a jobb, és a tudományt pedig a jobb kezünkbe, a sógunátus igyekezett kifejezésre juttatni, hogy a harcművészeteket tartja fontosabbnak. Forrás: FUDZSII (1992): 72.

¹⁶ A japán forrásszövegben kettős tagadás: 不可不兼備矣.

ben használták.¹⁷ Békeidőben se feledkezzünk meg a harcokról.¹⁸ Hát miért is ne vetnénk bele magunkat a gyakorlásba?¹⁹

2) A tömeges ivászatokat, dorbézolást meg kell tiltani.²⁰ [A Kanei-korban kiadott törvény 8. cikkelyében ez a rendelkezés ismét megjelenik, a többi törvényben nem szerepel.²¹]

A törvénycikkekben megjelenő szabályokat szigorúan be kell tartani. Ha valaki a testi örömeibe veti magát vagy szerencsejátékok megszállottja lesz,²² az a tartomány²³ pusztulását okozza.

3) A törvényeknek ellenszegülőket a tartományokban rejtegetni tilos. [Kanei 12. évétől kezdve ez a cikkely nem szerepel.²⁴]

A törvény az illem és a mértékletesség alapja. Még ha a törvény felül is bírálhatja az racionalitást, a racionalitás nem írhatja felül²⁵ a törvényt. A törvénynek ellenszegülők büntetése nem lesz enyhe.

¹⁷ 號兵爲凶器、不得已而用之. Szó szerinti idézet az ókori kínai hadtudományos műből, Tai Gong hat titkos tanításának (*Liu tau* 六韜) első része („A civil titkos tanítás” 文韜) tizenkettedik szövegéből, A katonai Taóból (兵道), ctext.org/liu-tao/bing-dao – utolsó megtekintés: 2020. 12. 30.

A fordításomba Tokaji Zsolt *Liu tau*-fordítását emeltem át: TOKAJI Zsolt: „Tai Gong hat titkos tanítása”. In: Tokaji Zsolt – P. Szabó Sándor (szerk.): *A kínai hadtudomány klasszikusai*, Budapest, Dialóg Campus Kiadó, 2018, 211.

¹⁸ 治不忘亂. Szó szerinti idézet a konfucianus klasszikus mű, a *Változások könyve* 易經 hatodik szárnyának második részéből („Nagy magyarázat” 繫辭下傳), www14.plala.or.jp/kigaku/99_blankoo1084.html – utolsó megtekintés: 2020. 12. 30.

¹⁹ 何不勵修練乎. A klasszikus kínai nyelven íródott törvénytörvényekben gyakran előfordulnak ehhez hasonló, 何...乎 szerkezetben feltett költői kérdések (反語 *bangō*).

²⁰ 可制群飲佚遊事. Átvétel a középkori Muromacs-sógunátus 室町幕府 által kiadott törvénygyűjteményből, a *Kenmu shikimokuból* 建武式目, chushingura.biz/p_nihonsi/siryō/0401_0450/0449.htm – utolsó megtekintés: 2020. 12. 30.

²¹ A *Tokugava kinreikō* összeállításának megjegyzése. A forrásszövegben a főszöveg alatt, apróbb betűvel, két sorba szedve olvasható. A Kanei-éra 寛永 1624-től 1645-ig tartott, a Kanei-korban kiadott törvény pedig az 1635-ben, Tokugava Iemitsu 徳川家光 sógunná válásakor kiadott *Buke sobattōra* utal. A magyar fordításban 'törvény'-ként szereplő kifejezés helyén az eredeti forrásszövegben *hatto* 法度 áll.

²² 嚴制殊重、恥好色、業博突. Részben szó szerinti idézés a *Kenmu sikimoku* magyarázatokkal ellátott változatából (建武式目注 *Kenmu sikimoku csū*). Ez utóbbiban így szerepel: 「嚴制殊重制、恥好女之色及博突業」 A *Kenmu sikimoku csū*-nak a Japán Országgyűlési Könyvtár Digitális Archívumában 国立国会図書館デジタルコレクション fellelhető digitalizált változata, 7. oldal: dl.ndl.go.jp/info:ndljp/pid/2539260/7 – utolsó megtekintés: 2020. 12. 30.

²³ A forrásszövegben szereplő *kuni* 國 írásjegy fordításánál következetesen a „tartomány” szót használok. Modern kori értelmében „ország” jelentéssel bír, jelen szövegben viszont az egyes *daimjó*k által irányított területek, tehát a *hanok* 藩 értendők alatta.

²⁴ Ismételen az Iemitsu-féle *buke sobattōra* utal. Kanei 12. éve, 1635.

²⁵ A japán kora újkor jogfelfogását tükröző passzus. Az alapelveket az ősi precedenseket kutató Isze Szadatake 伊勢貞丈 1763-ban kiadott *Szadatake kakun* 貞丈家訓 című művében is felleljük: 「非トハ無理ノ事ナリ、理ト云ハ道理ノ事ナリ、法ト云ハ法式ナリ、權ト云ハ權威ナリ、天ト云ハ天道ナリ、非ハ理ニ勝ツ事ナラズ、理ハ法ニ勝事ナラズ、法ハ權ニ勝事ナラズ、權ハ天ニ勝事ナラズ、此ノ五ツヲ能ク弁フベシ」 DEGUCHI Júicsi 出口 雄一 – DZSINNO Kijosi 神野桃 – SZOGAVA Jóicsi 十川 陽一 – JAMAMOTO Hideki 山本 英貴 (szerk.): *Gaiszecu Nihon bószeisi* 概説 日本法制史, Tokió, Kóbundó 弘文堂, 2018, 259–260.

4) Ha a hűbérurak²⁶ arról kapnak bejelentést, hogy vazallusaik között összeesküvést szövők vagy gyilkosok vannak, azokat azonnal ki kell üzniük a tartományukból. [A Tenna-korban kiadott törvénytől kezdve az összeesküvőkről és gyilkosokról szóló mondat nem szerepel.²⁷]

Az árulásra vetemedő ember olyan éles fegyver, amely megdöntheti az államot; olyan kardél, amely elpusztíthatja az embereket. Miért is hagynánk ezt?²⁸

5) Mostantól fogva tilos a tartomány saját népe mellé más tartományból származó embereket befogadni.

Ezáltal a tartományok szokásai megváltozhatnak, saját tartományunk titkai más tartományok birtokába juthatnak, vagy pedig más tartományok titkai juthatnak saját tartományunk birtokába. Ez a szolgálalkúség²⁹ csírája.

6) Még ha az egyes tartományokban lévő váraknak csak a felújításáról is van szó, azokat is mindenképp jelenteni kell a sógunnak. Ezenfelül az új várak építését szigorúan megtiltjuk.³⁰

Ha egy vár falai meghaladják a 100 csit,³¹ az a tartomány kárára van. Bástyák emelése és árkok ásása nagy zavargások kiváltó oka.

7) Ha a szomszédos tartományokban valamiféle gyanús szervezkedés vagy csoportosulás történik, azt mihamarabb jelenteni kell.

Az emberek mind csoportokba szerveződnek. Kevés a kiváló ember, s vannak, akik ellenszegülnek uruknak vagy apjuknak, és viszályba keverednek szomszédjaikkal,³² az ősi törvényeket nem tartják be. Hát miért hagynánk a gyanús szervezkedéseket?³³

²⁶ Az eredeti szövegben *daimjó*, *sómjó* és *sokjúnin* 諸給人 szerepel, tehát a „hűbérurak” kifejezés alatt itt a nagyobb és kisebb földbirtokokkal bíró *daimjók* mellett a *daimjótól* földbirtokot kapott alacsonyabb rangú vazallusok is értendők.

²⁷ A *Tokugava kinreikó* összeállítóinak apró betűs megjegyzése. A Tenna-kor 天和時代 1681-től 1684-ig tartott, a Tenna-korban kiadott törvény az 1683-as, Tokgava Cunajosi 徳川綱吉 sógunná válásakor kiadott *Buke sohatto*t jelöli.

²⁸ Költői kérdés, *bango* 反語.

²⁹ 佞媚 *nenpi*, azaz szolgálalkúség, talpnyalás, hízeltetés. A két írásjegy külön-külön is hasonló értelemmel bír.

³⁰ A szekigaharai csata és az oszakai hadjárat közötti időszakban az egyes *daimjók* erőteljes várépítésbe kezdtek. Mivel a hűbérurak várai fenyegették Iejaszu hatalmát, már 1609-ben kifejezte nemtetszését eziránt, majd 1615-ben, a *Buke sohatto* kiadását megelőzően kibocsátott egy rendeletet, melyben korlátozta a várak számát: egy tartományban csak egy vár lehetett (*ikkoku icsidzsó rei* 一国一城令), s azokat a várakat, amelyekben nem tartózkodott életvitelszerűen a *daimjó*, el kellett bontani. Ez a rendelet azonban nem általános érvényű volt: csak a nyugati tartományok uraira vonatkozott, és külön-külön hirdették ki az érintetteknek. (Forrás: FUDZSI (1992), 68–70.) Ezen rendelet tartalmának a megerősítése, valamint általános érvényűvé tétele jelenik meg ebben a cikkelyben.

³¹ 雉 *csi*. Kínai mértékegység várfalak nagyságának megállapítására. Egy *csi* egy 1 *dzsó* 丈 magas és 3 *dzsó* széles falat takar. Egy *dzsó* Japánban körülbelül 3,03 méternek felel meg, ez alapján egy *csi* egy kb. 3 méter magas és 9 méter széles várfalszakaszt takar, kanji.jitenon.jp/kanji/4576.html – utolsó megtekintés: 2020. 12. 29.

³² Szó szerinti átvétel a Sótoku Taisi 聖徳太子 nevéhez fűződő, 604-ben kiadott tizenhét cikkelyes alkotmány 十七条憲法 első cikkelyéből: 人皆有黨、亦少違者、是以或不順君父、或乍違于隣里. Angol fordítását lásd: afe.easia.columbia.edu/ps/japan/shotoku.pdf – utolsó megtekintés: 2020. 12. 30.

³³ Költői kérdés, *bango* 反語.

8) Önkényesen tilos házasságot kötni. [Ennek, valamint az ezt megelőző két cikkelynek a tartalma benne van a következő korokban kiadott törvényekben.³⁴]

A házasság a jin és jang harmóniájának útja. Nem szabad hanyag módon végezni. A *Változások könyve*³⁵ így szól: „nem ellenség ő, hanem kérő.³⁶ A szándék beteljesül, az ellenségeskedés megszűnik.”³⁷ A *Dalok könyve* „Menyegző”³⁸ című verse azt mondja, ha a férfiak és nők összhangban vannak és megházasodnak, az országban nem maradnak hajadonok.³⁹ A házasságok általi szerveződés összeesküvések alapjául szolgál.⁴⁰

9) Az egyes *daimjó*k udvarba járulásának módjáról.⁴¹ [A Kanei 6. évében⁴² kiadott törvényekben ez a cikkely nem szerepel. Kanei 12. évétől kezdve ismét szerepel.⁴³]

³⁴ A *Tokugava kinreikó* összeállítóinak apró betűs megjegyzése.

³⁵ Az eredeti forrásszövegben a 睽 kei (kínaiul kuí) kandzsi szerepel. Ez az írásjegy az öt konfuciánus klasszikus mű egyikében, a *Változások könyvében* 易經 szereplő, jóslásra használt 64 hexagram (六十四卦 *rokudzšúsike*) közül a 38. jel, jelentése: szembenállás, ellentét, diszharmónia. Ng, Wai-ming 吳偉明: *The I Ching in Tokugawa Thought and Culture* 易學對德川日本的影響, Hong Kong, The Chinese University Press, 2009, 49.

³⁶ 匪寇婚媾. Szó szerinti átemelés a *Változások könyve* 38. hexagramjának hatodik sorából. A hatodik sor szerint: „Aki szembenállás miatt magányossá válik, a másikat úgy látja, mint egy sáros disznót, vagy mint egy démonokkal teli kocsit. Felajzza iját vele szemben, ám végül leengedi azt. Hisz nem rabló a másik, hanem kérő. Ahogy közel kerülnek egymáshoz, elered az eső, és jó szerencse köszönt rájuk. WILHELM, Richard: *I Ging – Das Buch der Wandlungen*, Köln, Anaconda Verlag, 2011, schuledesrades.org/public/iging/buch/?Q=5/1/2/38 – utolsó megtekintés: 2020. 12. 29. További értelmezési lehetőségekért lásd: jamesdekorne.com/GBCh/hex38.htm – utolsó megtekintés: 2020. 12. 29.

³⁷ Pontatlan átemelés a *Változások könyve* 38. hexagramja hatodik sorának értelmezéséből. A *Változások könyvében* 志將通、往不失時, míg a japán forrásszövegben 志將通、寇則失時 szerepel.

³⁸ Az eredeti szövegben a 桃夭 írásjegyek szerepelnek, ezek a kínai klasszikus, a *Dalok könyve* 詩經 egyik költeményét takarják. Tartalma alapján a magyar fordításban a Menyegző címet adtam neki. Maga a költemény magyarul 1974-ben jelent meg, Kormos István fordításában: „Gyöngé-karcsú barackfácska! / Felhöz lehellet-virága. / Ez a lány majd ura mellett/ vigyáz házra és családra. / Gyöngé-karcsú barackfácska! / Roskad gyümölcscsel az ága. / Ez a lány majd ura mellett/ vigyáz családra és házra. / Gyöngé-karcsú barackfácska! / Ó, virágba borulása! / Ez a lány majd ura mellett/ háza népét jól vigyázza.” *Si King – Dalok könyve*, Budapest, Európa Kiadó, 1974. terebess.hu/keletkultinfo/sikingi.html – utolsó megtekintés: 2020. 12. 29.

³⁹ 男女以正、婚姻以時、國無鰥民也. Szó szerinti átemelés a *Dalok könyve* négy szövegváltozata közül az egyedül fennmaradó, Mao-féle változatban 毛詩 a 桃夭 című költemény elé fűzött rövid bevezető szövegből (小序).

⁴⁰ A cikkely a *daimjó*családok közötti önkényes, stratégiai célú házasságkötéseket tiltja. A „házasságok általi szerveződések” alatt a cikkely arra utal, hogy a stratégiai érdekházasságok mentén több *daimjó* egységbe tömörülhet és a sógunátus elleni összeesküvést szöhet.

⁴¹ 参勤作法. A *szankin* 参勤 kifejezésről a *szankin kótai* 参勤交代 rendszere juthat eszünkbe (a *daimjó*k meghatározott időszakot a tartományukban töltöttek, ez idő alatt a családjuknak Edóban kellett tartózkodni, majd amikor a *daimjó* tartózkodott Edóban, a családjá lehetett a tartományban), ebben a korban azonban ez még nincs törvénybe iktatva, jelen cikkely a *daimjó*knak a kiotói császári udvarba, a császár elé való járulásáról szól.

⁴² Az 1629-es évet jelöli. Ekkor adták ki az első *Buke sobatto* módosított változatát, melyből a szöveg tanúsága szerint ez a cikkely hiányzott. Az Iemicu-féle *Buke sobatto*ban ismét szerepelt.

⁴³ A *Tokugava kinreikó* összeállítóinak apró betűs megjegyzése.

A Soku Nihongi⁴⁴ szabályai szerint, hacsak nem hivatalos szolgálatot végez valaki, tilos a nemzetiségét önkényesen összehívni. A fővárosba 20 vagy annál több lovast összegyűjtve tilos belépni. Tilos tehát nagy seregeket vezetni. Az 1 millió *kokunál* kevesebb, de 200 000 *kokunál* több birtokkal rendelkező *daimjók* húsznál több lovast nem állíthatnak ki. A 100 000 *kokunál* kevesebbel bíró *daimjók*nak a jövedelmük arányainak megfelelő számú lovast szabad kiállítaniuk. Viszont az udvar által elrendelt katonai szolgálat esetében az adott *daimjó* társadalmi rangjának megfelelő számú sereget kell kiállítani.

10) Tilos az öltözékek fajtáit összekeverni.

Az uralkodót és az alattvalókat alá-fölérendeltség szerint külön kell választani. Fehér *aját*,⁴⁵ fehér *koszodét*,⁴⁶ bíborszínű *avaszet*,⁴⁷ bíborszínű *urát*,⁴⁸ *nerit*,⁴⁹ címerrel nem díszített *koszodét* a nép nem hordhat önkényesen, engedély nélkül. Az, hogy manapság közepes és alacsony rangú *busik*⁵⁰ is díszesen hímzett selyemszövetet⁵¹ viselnek, nem szerepel az ősi törvényekben. Ez rendkívüli mértékben tiltandó.

11) Az alacsony társadalmi osztályba tartozók nem ülhetnek önkényesen gyaloghintóba.

Régóta vannak olyan családok, akik engedély nélkül ülnek gyaloghintóba. Csak azután használják, miután engedélyt kaptak rá. Am mostanság közepes és alacsony rangú *busik*⁵² is gyaloghintóval járnak. Ez a képmutatás netovábbja!⁵³ Ezentúl engedély nélkül is használhatnak gyaloghintót az egész tartománnyal bíró *daimjók*⁵⁴

⁴⁴ A Soku Nihongi Japán hat ókori krónikájának (*rikkokusi* 六国史) egyike, sorrendben a második, mely a Tenmu császár 天武天皇 uralkodásától Kanmu császár 桓武天皇 uralkodásáig terjedő időszakot (697–791) öleli fel, és amelynek szerkesztése 797-ben fejeződött be. A szerkesztés Szugano no Mami-csi 菅野真道 és Fudzsiwara no Cugutada 藤原繼縄 irányításával zajlott, kotobank.jp/word/続日本紀-80186 – utolsó megtekintés: 2021. 01. 16.

⁴⁵ 白綾. Fehér selyemből készült, sávolykötéssel szőtt kimonó.

⁴⁶ 白小袖. A kimonónál rövidebb és keskenyebb ujjú, szélesebb és hosszabb gallérú japán viselet.

⁴⁷ Az *avasze* 袷 bélelt kimonót jelent.

⁴⁸ 裏, azaz belső rész, bélés. Valószínűleg a kimonó bélésének színére utal, nem pedig külön ruhafajtára.

⁴⁹ A *neri* 練 egy selyemtisztítási, -finomítási eljárás, valószínűleg itt az ezzel a módszerrel gyártott, tiszta és finom selyemből készült kimonóra utal.

⁵⁰ Az eredeti szövegben 郎從 (*ródzsú*) és 諸卒 (*soszocu*) szerepel.

⁵¹ Az eredeti szövegben szereplő, négy kandzsiból álló 綾羅錦繡 kifejezés külön bontva: 綾, azaz sávolysszővésű selyem; 羅 mint vékony szővésű anyag; 錦 mint arany/ezüst szálakkal való díszítés; 繡, azaz hímzés.

⁵² Az eredeti szövegben 家郎 (*karó*) és 諸卒 (*soszocu*).

⁵³ 誠濫吹之至也. A 濫吹 (*ranszui*) kifejezés egy a Han Fej-ce 韓非子 műben szereplő anekdotából ered. Az anekdota szerint a Csi 齊 királyság uralkodója, Hszüan 宣 nagyon szerette a *jü* 竽 nevű fúvós hangszer dallamát hallgatni, ezért zenészeket hívatott. A zenészek közé azonban bekerült egy olyasvalaki is, aki nem tudott a hangszeren játszani: csak tetette a zenélést, de a fizetséget felvette. Ez alapján a 濫吹 (kaotikus, rendezetlen + fújni) azt jelöli, amikor valaki tehetségtelen tehetségesnek mutatja magát; esetünkben az alacsonyabb rangúak magasabb rangúnak mutatják magukat azzal, hogy gyaloghintóba szállnak. A fordításban a „képmutatás” szót használtam, weblio.jp/content/%E6%B-F%AB%E5%90%B9 – utolsó megtekintés: 2021. 01. 13.

⁵⁴ Az eredeti szövegben 国大名, azaz 国持大名 (*kunimoci daimjó*) szerepel. Olyan *daimjók*, akiknek fennhatósága legalább egy egész, az ókori *ricurjó*-rendszer 律令制 alapján történő felosztás szerinti tartományra, azaz *kunira* (pontosabban *rijszeikoku* 令制国) kiterjed.

és a nemzetségük magas rangú tagjai. Rajtuk kívül az engedély megszerzését követően ülhetnek gyaloghintóba a sógunhoz közel állók⁵⁵, az orvosok és az *onmjódzsik*⁵⁶, a hatvanévesek és annál idősebbek, valamint a betegek. Ha közepes vagy alacsony rangú szamurájt önkényesen engednek gyaloghintóba szállni, az a szamuráj hűbérurának mulasztása. Az udvari nemesség, a nemesekből lett buddhista szerzetesek, valamint a különféle magas rangú buddhista szerzetesek⁵⁷ esetében azonban nincs korlátozás.

12) Az egyes tartományokban a szamurájoknak takarékoskodniuk kell.⁵⁸ [Ennek, valamint az ezt megelőző két cikkelynek a tartalma benne van a következő korokban kiadott törvényekben.⁵⁹]

A gazdagok egyre gőgösebbek, a szegények pedig szégyellik nincstelenségüket. A világban nincs ennél nagyobb romlás, ezért ezt szigorúan szabályozni kell.⁶⁰

13) Olyasvalakit kell tartományúrrá választani, aki a politikai ügyek intézésére alkalmas. [Kanei 12. évétől ez a cikkely nem szerepel.⁶¹]

Egy ország vezetésének művészete a megfelelő emberek kiválasztásában rejlik. Az emberek érdemeit és mulasztásait el kell bírálni, és mindenképpen jutalmazni vagy büntetni kell őket.⁶² Ha egy országban vannak erényes emberek, az az ország egyre inkább virágozni fog. Ha egy országban nincsenek erényes emberek, az az

⁵⁵ Az eredeti szövegben 昵近之衆 szerepel. A 昵近 (*dzsikkjin*) valakihez közel álló, bizalmas viszonyt jelent, míg a 昵近衆 jelentése a *Nihon Kokugo Daidzsiten* 日本国語大辞典 (Japán nyelvi nagyszótár) szerint olyan személy, aki a sóguncsaládot vagy a sógun küldöttét vendégül látja, amikor az Kiotóba látogat. (Forrás: kotobank.jp/word/昵近衆-521189 – utolsó megtekintés: 2021. 01. 16.) Ám mivel ez a kifejezés nem egy konkrét tisztséget takar, szövegkörnyezettől függően eltérő lehet az aktuális jelentése. Értelmezésem szerint ebben a szövegben nagy valószínűséggel a sógunhoz legközelebb álló *daimjókat*, a *fudai daimjókat* 譜代大名 érthetjük alatta.

⁵⁶ A szövegben 醫陰兩道 szerepel, vagyis az orvostudomány és az *onmjódó* 陰陽道 művészetével, mesterségével foglalkozókra utal a szöveg. Az *onmjódó* a kínai ezotérián, többek között a jin és jang tanán alapuló ezoterikus kozmológiai módszer, irányzat, melynek művelői az *onmjódzsik* / *onjódzsik* 陰陽師. Kérdéses, hogy a szöveg valóban rájuk utal-e, mivel a Tenna 天和 3. évében, 1683-ban kiadott *Buke sobattó*-ban már a 儒醫 (konfuciánus tudósok és orvosok) kifejezés szerepel. (Istii: i. m. 66.) Emiatt feltételezhetjük, hogy az 陰 írásjegy jelen szövegben is inkább a konfucianizmus mestereit jelöli, semmint az *onmjódzsik*at.

⁵⁷ A szövegben 門跡并諸出世 szerepel. A *monzeki* 門跡 a császári család vagy az udvari nemesség azon tagjait jelöli, akik buddhista szerzetessé váltak; illetve azon buddhista templomokat is jelölheti, amelyeket ezen személyek vezetnek. A *sussze* 出世 több jelentéssel bír, többek között jelenthet olyan buddhista szerzetest, aki a ranglétra magasabb fokán áll; de jelenthet olyan szerzetest is, aki a *monzekit* szolgálja és oktatja. (Forrás: kotobank.jp/word/出世-528954 – utolsó megtekintés: 2021. 01. 16.) Jelen szövegkörnyezetben a „magasabb rangú szerzetes” fordítást találtam leginkább helyénvalónak.

⁵⁸ A takarékoskodás követelménye hasonlóképpen megjelent a *Kenmu sikimoku*-ban is.

⁵⁹ A *Tokugava kinreikó* összeállítóinak apró betűs megjegyzése.

⁶⁰ 富者彌誇(之)、貧者恥不及、俗之凋弊無甚於此、所令嚴制也. Idézet a *Kenmu sikimoku csú*-ból. Az utolsó mondat csekély mértékben eltér, a *Kenmu sikimoku csú*-ban az alábbi módon szerepel: 尤可有嚴制乎. *Kenmu sikimoku csú* 7.

⁶¹ A *Tokugava kinreikó* összeállítóinak apró betűs megjegyzése.

⁶² Szó szerinti átvétel Sótoku Taisi tizenhét cikkelyes alkotmánya tizenegyedik cikkelyéből: 「明察功過、賞罰必當。」

ország mindenképpen el fog pusztulni. Így szól korábbi nemzedékek bölcseinek világos tanítása.⁶³

A fenti rendelkezéseket be kell tartani.

Keicsó 20. éve, hetedik hónap.

Idézve: Daiszeirei – Genszeiroku – Kjórei Ruiszan⁶⁴

Rezümé

Jelen tanulmány célja a Tokugava-sógunátus által 1615-ben kiadott, a daimjók, azaz a különböző tartományokat irányító nagybirtokos bűbérurak által betartandó rendelkezéseket tartalmazó rendeletgyűjtemény, az első Buke sohatto (武家諸法度) magyar fordításának közlése és filológiai elemzése, magyarázó jegyzetekkel történő ellátása. Doktori kutatásom célja a legfőbb Edo-kori jogtörténeti források magyar fordításának és filológiai elemzésének elkészítése, ezáltal pedig a kor jogtörténetén keresztül a kor társadalmának, eszmerendszerének interdiszciplináris módon történő feltárása. Ezen kutatás legelső szakaszába enged betekintést a jelen tanulmány.

Kulcsszavak: japán, kora újkor, Edo-kor, Tokugava-sógunátus, jogtörténet, törvény, rendelet, fordítás, elemzés

Abstract

Dániel Hornos: Hungarian translation and philological analysis of the first Buke shohatto

The purpose of this study is to publish the Hungarian translation and a philological analysis of the first Buke sobatto 武家諸法度, a collection of edicts issued by the Tokugawa Shogunate in 1615 containing the provisions to be observed by the daimyos. The aim of my doctoral research is to provide a comprehensive picture of the legal system, the society, and the ideology of the Edo period in an interdisciplinary way through the translation and analysis of the most important legal historical sources from the Edo-era. The present study provides insight into the very first stage of this research.

Keywords: Japan, early modern period, Edo period, Tokugawa shogunate, law history, law, edict, translation, analysis

⁶³ A szöveg ezzel a fentebb hivatkozott tizenhét cikkelyes alkotmányra utal.

⁶⁴ 大政令・厳制録・教令類纂. A törvénytöveggel több forrásban, több törvénygyűjteményben szerepelt, melyek alapján a Tokugava kinreikó elkészült. Az itt feltüntetett három kiadvány is ilyen Edo-kori törvénygyűjteményeket takar.